

Irodalom és tudomány között

SZERB ANTAL: *MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNET*

Tartogat-e még egyáltalán felfedezésre valót Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete*? A mű címe figyelmesen olvasva mintha hiányos lenne. Miért *Magyar irodalomtörténet*? A műfaj hagyományrendjébe *A magyar irodalom története*, vagy *A magyar irodalom története* alakok illeszkednének hézagtalanul, esetleg az *Egy magyar irodalomtörténet*. A cím betöltetlen helye utalhat határozott és határozatlan névelőre is, az egyik távollétében azonosságot, tárgyyszerűséget és valamiféle teljességet tételez, a másik részlegességet, esetlegességet és lezáratlanságot. *A Magyar irodalomtörténet* emellett iterábilis alakzat, vagyis idézve változatlanul nem ismételhető meg. Az elliptikus tárgymegjelölés mozgásba hozza a helyettesítések játékát, halasztódó különbözést írva a szövegbe az olvashatóság/olvashatatlanság lehetőségi feltételeként. Mi a különbség a *Magyar irodalomtörténet* és *A magyar irodalom története* között?

A címválasztás, *Magyar irodalomtörténet* mintha a pályázat kiírójának feladat-szabására, kifejezett elvárására felelne: „Bontakozzék ki belőle a magyar irodalom és a világszellem kölcsönhatása, de éles körvonalakban emelkedjék ki a műben a magyar zseni minden más néptől különböző sajátossága.” (Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*, Magvető, Bp., 2019. 7. – a továbbiakban erre a kiadásra vonatkoznak a lapszámok zárójelben.) A tulajdonság, a *magyar jelleg* kiemelése azonban itt nem pusztán pontosítja a jelzett szó jelentését, ennél jóval többről van szó. A nemzeti látószögre vonatkozó magyar jelző ugyanis *névelő nélkül* használva az *önelvű rendszerezés* azonosító megnevezésére szolgál az irodalomtörténet-írás korabeli hagyományában, jelesül Horváth János szótárában, közelebbről a *Magyar irodalomismeret* című művében, amelyet áttemel kisebb módosításokkal *A magyar irodalom fejlődéstörténetébe*. Horváth az irodalmi alapviszony valamennyi összetevőjének az átfogó vizsgálatát nevezi névelő nélkül *magyar irodalomtörténetnek*: „külön összefüggések egyike sem nevezhetné magát magyar irodalomtörténetnek. E név csak oly munkát fog méltán megilletni, mely, ha majd a szükséges részlettanulmányok elvégeztek, felöleli mindazon tényezők összességét, melyek a maguk változásával és egymásrataltsággal az irodalmi alapviszony történelmi megvalósítását eszközölik, s eredményeiket az irodalmi tudat eszméletébe öntik együvé. Az az irodalomtörténet méltán nevezheti majd magát magyar irodalomismeretnek. Ma még csak jámbor szándék ily mű megírása.” (Horváth János: *Magyar irodalomismeret – A rendszerezés alapelvei*. Minerva, 1922. 1. szám, 207, illetve: Horváth János: *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, Akadémiai, második, változatlan kiadás, Bp., 1980. 70.) Az irodalmi alapviszony Horváth elhíresült meghatározása szerint „írók és olvasók szellemi viszonya írott művek közvetítésével: ennél elvontabb, szélesebb s egyszersmind igazabb alapra aligha lehet visszavezetni az irodalom állandó lényegét.” [*Magyar irodalomismeret* 196., *A magyar irodalom fejlődéstörténete*, 62.] Szerb Antal a kortárs irodalomtudomány szemléletformáló művelői közül Horváth Jánost emeli ki, egykori egyetemi tanárát, fejet hajtva „módszeressége és tudósi méltósága” előtt. [492.] A mester több lényeges kérdés tekintetében adhatott szellemi ösztönzést a tanítványnak a *Magyar irodalomtörténet* megírásához.

Szerb Antal a magyar irodalom *nemzeti* sajátságait *európai* távlatból szemlélte, ez nála az „egységes szempont” a történeti áttekintésben: „Önmagából nem lehet jelenségeit megmagyarázni, hanem csak az európai fejlődésből, és talán végső, metafizikai értelmét sem önmagában hordja, hanem az európai kultúra rendeltetésében.” [17.] Szerkezetét tekintve „a magyar irodalom az európai irodalom miniatűr mása” [19.], a „magyar értékek európai értékek.” [19.] Horváth János felfogásában korántsem feszültségtől mentes az összhang *magyar* irodalomtörténet, vagyis *önelvű rendszerezés* és *nemzeti jelleg* között: „a nemzeti elv nem kizárólag az irodalomé, nem saját elve az irodalmiságnak. Már pedig az irodalomtörténet önálló, vagy önállósulni kívánó tudomány-egyed; a nemzeti elv alá foglalva azonban segédtanulmány szerepére utaltatik, csak egyik ágává tétetik meg az összes nemzeti történetnek.” [*Magyar irodalomismeret*, 190.] Amennyiben az irodalom változó fogalma a történeti rendszerezés elve, a jelentés fokozatos szűkülésének folyamatával lehet számolni: „magyarországi, magyar nyelvű, nemzeti tartalmú, művészi. Minden utóbbi fokozat tovább szűkíti a megelőzőt.” [*A magyar irodalom fejlődéstörténete*, 57.] A felsorolás végén álló „művészi” fogalmán „a nemzeti szellem művészi megnyilatkozásai” értendők Beöthynél. Vele ellentétben Szerb Antal csatlakozik korának törekvéséhez, és szélesíti az irodalom fogalmát, de a *nem magyar nyelvű* „itt lakó kisebb népek irodalmát, mely az egész fejlődése szempontjából, nyelvük ismeretlensége miatt is, hatástalan volt” [20.], nem tárgyalja, ugyanakkor az utódállamok magyar irodalmát áttekintve üdvözli, hogy az „Erdélyi Helikon megtalálta a kontaktust Erdély nem magyar népeivel, a rokon kisebbségi sorsba került szászokkal és a románokkal is.” [511.] A kisebbségi lét iránti érzékenységét tanúsítva is kénytelen kiindulópontként leszögezni, hogy a szelekció kérdésében a „következetes elvi állásfoglalás [...] lehetetlen.” [20.] Kivételt a *magyar nyelvűségre szorító*zás alól a *nemzeti szellemű* latin irodalommal tesz. Bírálja Toldyt, mert nem szólt érdemben a 18. századi latin nyelvű irodalom értékeiről: „hallgatása” a nemzeti szempont *kizárólagos* érvényesítésének következménye. Szerb Antal *összefoglaló áttekintése* elsősorban azt helyezi előtérbe, miben hasonlít a magyar irodalomtörténet *strukturális értelemben* az európaire: ebben a tekintetben viszont Toldy követőjének bizonyul. Vonzó lehetett Horváth János iránymutatása, az *átfogó, egynemű rendszerezés* szorgalmazása, mivel az egyes tudományzakokon belüli kisebb területek további felosztása, elaprózódása és „szétkülönülése” nem segíti elő a rendszeres irodalomtörténeti szintézis megalkotását.

A *Magyar irodalomtörténet összetett és ellentmondásos* módon viszonyul az irodalomtörténet-írás nemzeti hagyományaihoz. Ahogy én látom, Szerb Antal ironikus szellemi alapállása és újszerűsége törekvő beszédmódja nem feleltethető meg *sem az elkötelezett követő, sem pedig a lázadó kánonromboló* ismert befogadásképletének.

Makkai Sándor előszava kegyelemszerű adományként ünnepli a mű megszületését a megajándékozott magyar közösség nevében: „illatozzék belőle az élő és teremtő magyar lélek”, „Szeretettel, örömmel, szolgáló indulattal, reménykedő bizalommal odatesszük a magyar lélekcsalád ünnepi asztalára...” [8.] A *Magyar irodalomtörténet* szerzője azonban nem tekinti magát beavatott üzenetvivőnek az égi és a földi szférák között. Az olvasó üdvözlésében már halvány nyomát sem találja a transzcendens közvetítői szerep ismertetőjegyeinek. Szerb Antal műve a nemzeti irodalomtörténet hivatását, s az irodalomtörténész nemzeti küldetését illetően kétségtelenül 19. és 20.

századi mintákhoz kapcsolódik, hiszen minden emberi mű „a meglevő, a már-itt-levő dolgok rendjébe születik bele, és a már-itt-levő dolgok előre meghatározzák.” [12.] A *Magyar irodalomtörténet* szerzője már nem érvényesít üdvtörténeti távlatot, a nemzeti elbeszélés közösséglélektani szerepét azonban nem hatálytalanítja, jóllehet hivatásértelmezése a szakralitástól a szakszerűség irányába mozdul el: „ma a magyar írás sorsával foglalkozni újra nemzeti tett.” [9.] Szerb magyar irodalomtörténetet ír, de nem tulajdonít a romantika fogalmi szerint *nemzetalkotó* küldetést saját művének, célja, hogy a közönség eleven kapcsolatba kerüljön a magyar szellem múltjával: „Minálunk az irodalom története, a szellem folytonosságának az ápolása” [9.]. A megszakítatlan hagyomány helyreállítása és összekapcsolása a jelennel más népek kultúrájában nem feladat, de adottság: „A franciák legmerészebb avantgárd íróiban is benne cseng valamiképp Pascal és Racine szava.” 89.] Szerb Antalnak a magyar irodalom kezdeteire, az őskorra és az ősvallásra vonatkozó szkeptikus megállapításai kétértékűek, a komoly hangvételő eredetkutatásba játékos ironia vegyül. A *Magyar irodalomtörténet* egyik lényeges feladatának tekinti a szétszóródott magyarság egységének a megerősítését a közös kultúra művelése alapján: „Magyarnak lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát.” [9–10.] Szerb igyekszik egyensúlyt tartani kétféle mérték, a nemzeti közösségre gyakorolt szellemi hatás, illetve a tudományos elvárásoknak megfelelő minőség között. Ennek az egyensúlynak a megbomlását érzékelve bírálja Beöthy kis-tükrét. Funkciótörténeti áthelyeződésre az irodalom és a tudomány között – Dávidházi Péter kutatásai szerint – még a millennium időszakában is adott volt a lehetőség: az úgynevezett „nemzeti nagy elbeszélés” Beöthy főművében öltött testet. A magam részéről az irodalomértés megváltozott kultúrájának jeleként értelmezem, hogy Szerb Antal irodalomtörténete a kis-tükröt elsősorban mint *meggondolkodtató jelenséget* tartja számon, enyhítve az első kiadás ennél szigorúbb értékelésén, de továbbra is érzékelhető szakmai távolságot tartva Beöthy mértéktelen nemzetnevelői lelkesültségétől. A *magyar irodalom kis-tükre* kedvezőtlenül fordult recepciójának a határozott jele feltűnik már Horváth Jánosnál, jóval korábban, a *Magyar irodalomismeret* idevágó értékelésében. Kétségtelen, hogy az irodalomtörténet-írás hagyományait kutató számára nemzetalkotó közösségi szerep és tudományos jelentőség egyaránt fontos vizsgálati szempont lehet. Magától értetődő, hogy a kétféle távlatból nyert kép nem vág egybe. Amennyiben funkciótörténeti nézőpontból vesszük szemügyre, s a nemzeti eposz egyik műfaji áthelyeződésének tekintjük Beöthy egykor népszerű művét, *A magyar irodalom kis-tükre* becsebbnek mutatkozik tényleges tudományos hozadéknál, amivel hozzájárult a szakszerű történeti irodalomértelmezés kibontakozásához. Lehet nemzeti *nagy elbeszélés*ként olvasni, ebben az esetben a közösség lélektani hatása számít mérvadónak. Ha *nagy elbeszélés*en nem pusztán a tudás igazolásának egyik jellegzetes narratív formáját értjük, hanem poétikai alakzatot is, s ez az összefüggés Lyotard megközelítésében is alapvető, akkor elkerülhetetlen a viszonyítás a korabeli irodalmi környezethez, jelesül a századvégi próza szövegszervező eljárásaihoz, elbeszéléstechnikai újításaihoz, s efféle összehasonlításban a *grand recit* talán még az eddiginél is előnytelenebb színben tűnhet fel: „Ez irodalomnak utolsó és legnemesebb hajtása [...] Mikes Kelemennek a múlt század közepéről való *Törökországi levelei*, melyek a magyar prózai stilt elejétől jellemzett erőhöz az elmés

fordulatosság s a báj varázsát csatolják. A rodostói emigráció viselt dolgairól és életmódjáról szólnak; de inkább egy meleg és igaz szív belső történetéről, mely bukott ura iránt is megtartja rajongó hűségét, a Márvány-tenger partján is szíve melegével őrzi vesztett hazája képét, katolikus áhitatában is táplálja kálvinista fatalizmusát s egyre zorduló magányába is elviszi gyöngéd emberszeretetét.” [A magyar irodalom kis-tükre, 53.] Az elődök lebecsülése távol áll Szerb Antaltól, összegző értékelésében azonban iróniával vesz búcsút Beöthy idejétmúlt retorikájától: „Zengő szónokiassága a panegyricus hangja, nem a históriáé. Jelzős és körmondatos dicsőségből egyformán kijutott kicsi és nagy költőnek, árnyalás és pátosz-fokozat nélkül.” [413.] A századforduló prózaírodalmához viszonyítva, ha nem csalódom, Beöthy beszédmódja kirívóan régies, szinte nem is illik bele saját korába. Ennek az értekező nyelvnek nincs folytatója a jelentősebb irodalomtörténészek körében, ugyanakkor a kánoni rangjából fokozatosan veszítő mű a harmincas években még megkerülhetetlennek számított.

Ahogy én olvasom, Beöthy elbeszélése *központosított struktúrájú*: szervező elve a „nemzeti lélek”, melynek feladata az irányított irodalomtörténeti rendszerezés koherenciájának a biztosítása. A „faj lelki típusa” egyfajta szilárd kezdőpontként szolgál, amelyből kifejlik, létrejön, illetve megalkothatóvá lesz a nemzet fogalma. Az alap, az alapelv, a középpont tehát részben jelenlévőre megy vissza, részben pedig létrehozott. Ezt az ellentmondásos koherenciát a „nemzeti” mint *központosított struktúrafogalom* hivatott megszilárdítani: „míg alig van Európában nemzet, mely a legkülönfélébb népelemeknek oly erős és szinte szakadatlan vegyülését mutatná: alig van egyszersmind olyan is, mely mindennek ellenére az alapító faj lelki típusát oly híven és félreismerhetetlenül megőrizte volna.” [Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis-tükre. Budapest, Athenaeum, 1896. 7.] Efféle kettősség Szerb Antal fogalomhasználatában is érzékelhető, amennyiben a „nemzeti eidosz” nála nem a végső, felcserélhetetlen, jelenlétként meghatározható lényeg megnevezésére szolgál. Szelmetörténeti kiindulópontjából következően bizonyos fenntartással hozza szóba a magyar irodalomtörténet kezdetei kapcsán a „nemzeti eidosz” fogalmát: „Folklor, totemállat és népmese még nem tartoznak a szellem történetéhez, még nem kifejeződései a nép eidoszának. Ezek még mind szellemen inneri formák, éppúgy, mint azok a primitív látásmódok, melyek a nyelv történetében maradtak ránk.” [27.] A „nemzeti eidosz” helyettesítő metaforái a későbbiekben oly sok mindent jelentenek, hogy fokozatosan aláássák a nemzeti „lényeg”, „eszme” jelentését: „a magyarság a kereszténységgel szemben passzív viselkedett, nem volt semmi olyan reakciója, melyből a magyar eidoszra lehetne következtetni, hacsak nem maga ez a passzivitás.” [30.] „Misztótfalusi Kis Miklós hazajött, hogy megmentse a magyar betűket. [...] Ó, Szenci Molnár Albert és Apácai Csere János voltak az elsők, akikben a nemzeti eidosz, mint szellemi érték öntudatra ébredt. Ők hárman feláldozták külföldi sikerüket és magasabb nyugati életformájukat, hogy a nemzeti kultúráért küzdhessenek a legsötétebb, leghálátlanabb esztendőben.” [65–66.] „Legfőképpen külsőséges megnyilvánulásaiban kap erőre a magyar eidosz: magyar viselet, magyar szokások, Apor Péter és Gvadányi magyarság-koncepciója.” [198.] A „nemzeti eidosz” sajátosságait kutatva Szerb Antal távolságot vesz a teleologikus történetmondás 19. századi hagyományától, s valódi ironikushoz méltóan, két szélső álláspont között helyezkedik el. Az egyik felfogás szerint a nemzeti eidoszmagában hordja fejlődésének kezdettől fogva adott belső célját, ezzel szemben a másik vég-

letet a nemzetfölköztetés elképzelése jelenti. A középpont áthelyeződése tekintetében ezúttal már csak *A magyar irodalom kis-tükre*nek a példájára utalhatok Szerb Antal megvilágításában: „A nemzeti eidoszról alkotott képzete sajátos módon egyoldalú: a faji karakter lényegjegyei szerinte az önérték, a nyíltság, a biztosság, határozottság, az egyenesség. Ezek a vonások csakugyan jellemzik a magyar úri osztályt, de éppúgy el lehet mondani mindezt az angol dzsentriőről, a porosz junkerről és az orosz bojárról, általában minden nemzet úri osztályáról. A magyar eidosznak azok a mélyebb vonásai, amelyek úrban és nem-úrban, régi és új magyarságban egyformán megnyilatkoznak, zárva voltak szemlélete elől. Magyarság-felfogása a dzsentritársadalom vetülete volt.” [413.] A „nemzeti eidosz” jelentése változó értelmezői távlatok függvénye a *Magyar irodalomtörténet*ben, s ez a nézőpontfüggőség érvényes a finitizmus fogalmára is: „A magyar szabadságot nem lehet értelmi úton összetevőire felbontani — annyira érzelmi jellegű és annyira a faj finitizmusának, ősi és alapvető függetlenségi vágyának a vetülete” [304.], „Arany János népköltői attitűdje jellegzetes magyar finitizmus: ismeri a határait és nem akarja túllépni, nem akar idegen területre lépni, hogy megőrizze lelke függetlenségét.” [358.] Szerb Antal az *applikáció-történet* áttekintésével világít rá arra, hogyan alkotta meg az irodalom és a tudomány a „nemzeti eidosz” képzetét, a „magyar finitizmus” megkülönböztető jellemvonását a változó időben.

A nemzet fogalom nyelvi-poétikai megalkotottságának a vizsgálata történetmondásos művek esetében elvileg legalább olyan fontos lehet, mint a tudományos eredmények számbavétele, azok elméleti-módszertani megalapozottságának a mérlegelése. Ezt igazolja Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetének* az idevágó részlete a *Törökországi levelekről*, mivel abban mintha megjelenének a nemzeti eposz közösséglélektani szerepét átvett irodalomtörténetek nyelvemlékeinek lenyomatai: „Mikes összetett lényében és sokfelé hányatott életében az alapvető, a legfontosabb mégis az erdélyi származás. Mikes volt a legerdeyibb erdélyi, talán éppen azért, mert hazája földjét egy hosszú életen át nem láthatta viszont, csak mesziről, hegyek ormáról, a »köpönyegét«. Mindig székelynek mondta magát, és nem magyarnak, fordításait székely nyelvre fordította; ha az erdélyi posztulátumot érezte önmagában, akkor mindig a »nemes erdélyi vér« szólt meg benne és mindhalálig az erdélyi asszonyokat vallotta legszebbeknek. Benne teljesedik ki az erdélyi szellem ön maga felé forduló, magát tanulmányozó iránya” [164.]

Szerb Antal a pályázati kiírás elvárásának megfelelően a nemzeti egység és összetartozás tudatát megerősítő magyar irodalomtörténetet írt. Számos műről tett érzékeny megállapítást, amelyek figyelemre méltónak bizonyultak a későbbi értelmezők számára, s máig nem veszítették el megszólító erejüket. Újszerű szemlélettel, szellemtörténeti látásmóddal jelentkezett az irodalomtörténet-írásban. Alkalmazott módszereit tekintve kezdeményezőként lépett fel. A szaknyelvet, minden túlzása és olykor könnyelmű megfogalmazása ellenére, az élőbeszéd elevenségével frissítette föl. A *Magyar irodalomtörténet* a fenti erői okán érdemes a mai olvasó figyelmére. Beöthy kis-tükre – Szerb Antal megközelítésében – elsősorban jelenségként, a magyar nemzettudat alakításában betöltött szerepe alapján kaphat méltó helyet az emlékezetben.

A *Magyar irodalomtörténet* szerzője ötvenkilenc alkalommal hivatkozik Toldy Ferencre, jobbára az irodalmi élet szerveződése kapcsán, emellett egyetértéssel, saját állítását megerősítendő, de akad példa nézetkülönbség megfogalmazására, mi

több, ellenvéleményt kifejező ironikus eszmefuttatásra is. Szerb Antal *varázstalanítja a nemzeti nagy elbeszélést*, égi távlatát leszállítja a Földre: „A Toldi-monda keletkezése irodalomtörténet íróinknak alkalmat adott számos bravúros elmélet kiépítésére. Toldy Ferenc ősmagyar istenséget sejtett Toldiban. Alig van a világ-folklórnak olyan hőse, akinek a vele való rokonságát meg nem állapították volna. Nemrégiben az után kiderült, hogy Toldi is csak ember volt.” [73.] Toldy Ferenc érdemeit magasztalva Szerb Antal finoman rátapint a nemzetközi viszonyítás *termékeny ellentmondására*: a világirodalomhoz fűződő kapcsolat erősítése, még ha az összehasonlítás esetenként túlzó és egyoldalú is, gazdagítja a magyar irodalom önszemléletét: „a magyar irodalomban mindennek kell lennie, ami a német irodalomban van: a krónikák felboncolásával megkonstruálja a magyar »mondaköröket«, melyek mindmáig kísértének az irodalmi tudatban – feltételezi, hogy volt naiv eposzunk, misztériumdrámánk, népköltészetünk a régiségben, német értelemben vett klasszicizmusunk, melyet szükségképpen felvált a romanticizmus az újabb korban. Ez a rendszer, bár gyakran túlzásokba tévedett, alapjában véve a magyar irodalom struktúráját sokkal gazdagabbá tette, az egyes jelenségeknek nagyobb távlatot adott, mint hogyha Toldy nem mérte volna a magyar irodalmat a némethez, csak önmagában vizsgálta volna.” [376.]

Szerb Antal hivatásértelmezése a lelkiismeretes, elkötelezett tudós tanár erkölcsi magatartásához áll a legközelebb. Az irodalomtörténet taníthatóságával kapcsolatban Szerb Antal a középiskolai oktatás örökletes hibáit – többek között – az adathalmazást és a nehézkes szaknyelvet hozza szóba, s nem kizárt, hogy e felismeréshez Beöthy kis-tükre is példával szolgált, hiszen a középiskolai oktatásban egészen az 1920-as évek végéig alapkönyvnek számított. Szerb a klasszikus irodalom tanításának a hiányait igyekszik pótolni, illetve ellensúlyozni kívánja az életrajzi szövegértelmezés egyoldalúságait, kárpótolva a tanulókat az olvasás elmaradt öröméért: „Az iskolai irodalomtanítás rendkívüli haszna, hogy bizonyos közös szellemi alapot ad minden magyarnak [...] De veszedelme is van [...] hogy irodalmunk mindvégig megmarad csak iskolai emlékek, nem válik a felnőtt ember életének eleven részévé.” [10.]

A harmincas évek irodalmi kultúrájában az esszé vállalkozhatott olyan föladat elvégzésére, amelynek a tudományos értekezésben a jelenhez közeledve egyre kevésbé maradt helye. Rezignált sóhajjal szokás megállapítani, hogy Szerb Antal *Magyar irodalomtörténetéhez* fogható mű máig nem született, s egyre inkább elérhetetlen ábrándnak tűnik az egyedülálló teljesítmény megismétlése. A még ismeretlen alkotó tehetség felfedezésének igézetében legutóbb a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia írt ki pályázatot 1994-ben a hazai kortárs magyar irodalom történetének megírására: „Szerb Antal klasszikus munkájához hasonlatosan, az írói esszé szemléletével és módszerével ábrázolja a második világháború befejeződésétől napjainkig [1945–1990] ívelő korszak irodalmi folyamatait és törekvéseit, meghatározó írói személyiségeit és jelentős életművekben gazdag eredményeit, továbbá irodalmunk általános történeti szituációját és ebből eredő problémáit.” A felhívásra mindössze egyetlen, műkedvelőnek minősíthető munka készült el. A kudarc lehetséges oka számos, ezek között talán érdemes egyet szóba hozni: Szerb Antal korához viszonyítva jóval szűkebb lett az átjáró az írói és a tudósi hivatás között, s ennek megfelelően ma élesebben elválík egymástól az esszé a szakszerű értekezéstől. A harmincas évekhez képest a 20–21. század fordulóján jóval több főhivatású irodalomtörténész működik,

a tudományos kutatásra szakosodott intézményrendszer pedig messze tagoltabb és kiterjedtebb. A szigorúan körülhatárolt tudományos kutatási programok ugyanakkor nem támogatják a kultúra kétféle rendszerének a kölcsönösen előnyös együttélését, s ez fordítva is érvényes.

1930 „június havában”, egészen más körülmények között *írói* és nem tudományos közösség hirdetett pályázatot. Az *Erdélyi Helikon* már a nevéből következően is fogadókésznek mutatkozott a szépirodalommal érintkező irodalomtörténeti pályamű iránt. Szerb személyes hangvételű kézikönyve messzemenően igyekezett kielégíteni ezt a hallgatóságos elvárást. A felhívás szellemében azonban a pályaműnek a tudományosság követelményét is teljesíteni kellett, s erre a *Magyar irodalomtörténet* szerzője késznek mutatkozott: szakszerű módszertani bevezetőjében a komoly értekező hangján szólal meg, s kerüli a későbbiekben egyébként rá jellemző játékos ironiát.

A *Magyar irodalomtörténet* védjegyévé vált könnyed hangvétel, s tegyük hozzá, az olykor öncélú, frivol tréfálkozás mindig is megosztotta a *szakmai* közönséget. A *Magyar irodalomtörténet* töretlen népszerűségét tanúsítja a *Magvető* új kötete, mely a mű Révai kiadónál 1935-ben megjelent – 2016-tól pdf formátumban is hozzáférhető [<https://mek.oszk.hu/14800/14871/>] – második, átdolgozott kiadása alapján készült. Pálffy Eszter írta az utószót és a jegyzeteket, s gondozta a szöveget: a mai helyesírásnak megfelelően átalakította, a pontatlan évszámokat és idézeteket javította, rövid és velős indoklása szerint ugyanis „Berszenyiné is ront Szerb.” [514.]. A sajtó alá rendező szigora nem túlzó, hiszen Balassi, Zrínyi, Vörösmarty vagy Arany versidézetei sem makulátlanok a szerző által javított utolsó szövegváltozatban.

A tudomány önállóságának képviselője nemcsak megengedi, de egyenesen feltételezi az irodalmi esszé saját, mással nem helyettesíthető hivatásának az elismerését. [*Magvető*]

DOBOS ISTVÁN

Az irodalom története és fenomenológiája

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ: *KÖLTÉSZET ÉS KORSZAKKÜSZÖB. KLASSZIKUSOK A MODERNISÉG FORDULÓPONTJÁN*

Kulcsár Szabó Ernő legújabb tanulmánygyűjteménye közel egy évtized kutatási eredményeit fogja közre. Ez a tény már csak azért is jelentős, mert egy ilyen léptékű kutatási szakaszt reprezentáló gyűjtemény szükségszerűen és nagy erővel jeleníti meg azokat a tendenciákat, amelyek a szerző érdeklődését és tájékozódását a tanulmányok keletkezésekor meghatározzák. *AKöltészet és korszakküszöb* tehát maga is különösen éles megvilágításban mutatja fel azokat a főbb összefüggéseket, melyek a szerző 2010-es évekbeli irodalomértelmezői és -elméleti munkásságát formálták, módosították – habár könyveire korábban is jellemző volt a folytonos megújulás [új kérdésirányok beemelése a tudományos irodalomértés horizontjába, továbbá